

## ZMENY V ORGANIZAČNEJ ŠTRUKTÚRE PRACOVNÉHO ZBORU PO PRIJATÍ BRANNÉHO ZÁKONA V ROKU 1943 A JEHO ZÁNIK

PETER KRALČÁK

KRALČÁK, Peter: Changes in the Labour Corps Organizational Structure following Adoption of the Defence Act in 1943 and Termination thereof. *Vojenská história*, 1, 18, 2014, pp 99-111, Bratislava.

In the published study, the author builds on his previous works dedicated to the Labour Corps operation. In the recent entry, he analyses the last two years of this Corps' existence, monitoring the main reorganizational and redeployment changes the Corps has undergone at that period. He also analyses the legislative and legal interventions in its operation. In this context, he pays relatively close attention to the adoption of the Defence Act in 1943, on the basis of which the position of Jews and Gypsies in relation to armed forces changed.

Military History. Slovakia. World War 2. Labour Corps after Adoption of the Defence Act in 1943 and Termination thereof.

Vznikom Pracovného zboru Ministerstva národnej obrany v januári 1941 bola dovŕšená dôležitá úloha velenia armády, ktorej korene musíme hľadať v celkovom ideovom zameraní Slovenskej republiky. Máme na mysl predovšetkým tézu, propagandou výrazne presadzovanú, že všetci občania sa rovným dielom musia zaslúžiť o vybudovanie a ochranu slovenskej štátnosti.<sup>1</sup>

Ako sa však neskôr ukázalo, celý proces vzniku Pracovného zboru bol nepripravený a bol „šitý horúcou ihlou“. Prejavilo sa to hneď od začiatku jeho existencie. Základná organizačná štruktúra síce bola vytvorená, ale vzhľadom na to, že Pracovný zbor nemal vytvorené vhodné personálne a finančné predpoklady, reálne nebol schopný začať plnohodnotne vykonávať svoju činnosť. Riešenie spočívalo v tom, že k Pracovnému zboru boli premiestňovaní dôstojníci a poddôstojníci z iných útvarov, ktorí boli z rôznych stavovských skupín vojska. Tu však nastal problém, pretože velitelia útvarov zo svojich počtov väčšinou vyčlenili problémových dôstojníkov a rotmajstrov. Rovnaký problém bol aj v otázke materiálno-finančného zabez-

---

<sup>1</sup> Práve to bol dôvod, prečo režim hľadal spôsob, ako do vojenskej prezenčnej služby začleniť „árijcov“, ktorí z dôvodu zdravotného handicapu nemohli nastúpiť na riadnu prezenčnú vojenskú službu. Rovnako dôležité bolo zaradiť do služby v armáde aj tzv. „trestancov“, ktorí neboli povolávaní do vojenskej prezenčnej služby z dôvodu, aby nenarušovali disciplínu a morálku. Najdôležitejšou skupinou, ktorú bolo treba riešiť, boli Rómovia a Židia. Z pohľadu režimu to boli občania „druhej kategórie“, ale v prípade ich úplného vyradenia z vojenskej prezenčnej služby by to bol pre obe skupiny skôr benefit, než trest. Ani verejná mienka by takéto riešenia neprivilala. Pozri KRALČÁK, P. Činnosť pracovných jednotiek slovenskej armády (1940). In *Vojenská história*, roč. 14, 2010, č. 3, s. 109-122. ISSN 1335-3314.

pečenia. Po faktickom odlúčení Pracovného zboru od armády musel Pracovný zbor ako samostatná zložka všetok svoj výstroj, odev, intendantčný materiál, ktorý prevzal od armády, zaplatiť.<sup>2</sup>

Potreba zmeny v organizačnej štruktúre Pracovného zboru sa citeľne prejavila na jeseň roku 1942, keď sa stále rapídnejšie začal prejavovať nedostatok mužstva, a ani odvody neprišli očakávaný početný nárast. Podľa výkazu prezenčného počtu mala Západná pracovná skupina k 30. decembru 1942 5 389 príslušníkov<sup>3</sup> a Východná pracovná skupina dovedna 5 036 príslušníkov, z toho 876 Židov a 437 Rómov.<sup>4</sup>

Ministerstvo národnej obrany preto plánovalo už začiatkom roka 1943 hlbšiu reorganizáciu Pracovného zboru. Nový rok 1943 sa začal organizačnými zmenami priamo na ministerstve národnej obrany. Dotklo sa to i Pracovného zboru. Pracovný zbor sa na základe Dôverného rozkazu č. 2 zo dňa 11. januára 1943 stal IV. zložkou ministerstva národnej obrany.<sup>5</sup> Veliteľstvo Pracovného zboru sa v tomto čase delilo na 6 oddelení: veliteľský úrad, hospodársky úrad, technický úrad, zememeračský úrad, pomocný úrad a pomocná rota.

Stav brannej pohotovosti štátu ukázal, že viaceré ustanovenia platného Branného zákona z roku 1940 nevyhovovali a ozývali sa hlasy vyzývajúce na jeho zmenu. Bolo v ňom viacero nepresností, dokonca v niektorých ustanoveniach bol paralelný so zákonom o obrane štátu. Preto namiesto čiastkovej novelizácie zákona bol zvolený postup, že bol vypracovaný nový návrh Branného zákona, ktorý Snem Slovenskej republiky schválil 26. marca 1943.

Citovaný Branný zákon bol založený na základe všeobecnej brannej a pracovnej povinnosti, ktorej podliehal každý zdravý občan Slovenskej republiky, čím sa malo vybudovať vedomie národnej spolupatričnosti, cit zodpovednosti a obetavosti s cieľom dosiahnuť: „*pohotovosťou brannej moci uhájiť jestvovanie a rozvoj národa a pohotovosťou jej osobitne organizovanej složky dopomôcť k tomuto uhájeniu*“.<sup>6</sup> Prvú úlohu mala plniť poľná armáda a druhú Pracovný zbor národnej obrany, určený predovšetkým na práce v zázemí.<sup>7</sup> Branná moc sa teda skladala z vojenských jednotiek, ustanovizní a organizácií, a z Pracovného zboru národnej obrany, jeho ustanovizní a organizácií. Obe zložky brannej moci boli síce po stránke brannej rozdielne, ale boli rovnocenné.

Na rozdiel od predošlého Branného zákona sa prezenčná služba nedelila na vojenskú a pracovnú, branci odvedení do vojenskej služby konali vojenskú službu, branci odvedení do Pracovného zboru konali službu v Pracovnom zbore.<sup>8</sup> Dĺžka vojenskej služby bola stanovená na 24 mesiacov. Veková hranica odvodov bola stanovená na 19 rokov z pôvodných 20 rokov, z dôvodu, aby občania mohli pred prezenčnou službou vykonávať aj službu v Slovenskej pracovnej službe a aby odvody pre brannú moc boli spoločné. V § 9 bol zmenený spôsob dobrovoľného vstupu do armády. Dobrovoľný vstup bol možný len do vojenskej služby, a nie do Pracovného zboru. Táto zmena bola z dôvodu, že v predošlom Brannom zákone bol dobrovoľný vstup využívaný na vstup do Pracovného zboru, a tým sa branci vyhli službe vo vojenských jednotkách. Zmyslom nového Branného zákona bolo, aby služba v Pracovnom

<sup>2</sup> KRALČÁK, P. Pracovný zbor národnej obrany vo svetle jeho hospodárskych výsledkov (1941-1944). In *Vojenská história*, roč. 17, 2013, č. 4, s. 29-49. ISSN 1335-3314.

<sup>3</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, škatuľa (ďalej šk.) 124, inv. č. 126, č. j. 500 016.

<sup>4</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 124, inv. č. 126, č. j. 500 017.

<sup>5</sup> Dovtedy bol jeho II. zložkou. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 117, inv. č. 118, č. j. 500 081.

<sup>6</sup> Dôvodová správa k vládnemu návrhu Branného zákona Slovenskej republiky, Snem Slovenskej republiky, tlač 714 z roku 1943.

<sup>7</sup> Podľa Branného zákona bolo možné brannú moc použiť i na pomocné služby pri pohromách ohrozujúcich život a majetok občanov.

<sup>8</sup> Vypustenie pôvodného pomenovania „vojenská pracovná služba“ bolo zvolené z dôvodu, aby už pomenovaním svojej vojenskej služby ako pracovnej neboli branci považovaní za menejcenných.

zboře bola vyhradená výlučne pre telesne a duševne menej zdatných občanov. Telesne a duševne zdravý občan mal vykonávať brannú povinnosť vo vojenských jednotkách.

Zásadnú zmenu priniesol § 38, ktorý sa venoval brannej povinnosti Židov a Rómov. Podľa tohto ustanovenia prestali Židia podliehať brannej moci. Namiesto nej mali vykonávať pracovnú povinnosť podľa ustanovenia § 22 nariadenia č. 198/1941 Sl.z.<sup>9</sup> V dôvodovej správe sa toto vylúčenie Židov z brannej moci zdôvodňovalo: „... služba v brannej moci je čestnou službou národu. Bolo by proti mravnej zásade čestnej služby, keby Židia mali byť príslušníkmi brannej moci.“<sup>10</sup> Tento paragraf bol pravdepodobne dôsledkom toho, že Čatloš už nedokázal odolávať nemeckému tlaku na vylúčenie „neárijských elementov“, hlavne Židov z Pracovného zboru. Nemecký veľvyslanec v Bratislave Hanns Elard Ludin žiadal niekoľkokrát predsedu vlády Tuku, aby naliehal na ministra národnej obrany Čatloša v súvislosti s prepustením Židov z brannej povinnosti.<sup>11</sup>

Na druhej strane Rómovia síce neboli vylúčení z brannej moci, ale nebolo možné ich zaradiť do vojenských jednotiek, ustanovizní a organizácií a mohli konať službu iba v Pracovnom zboře, a to v osobitných skupinách.<sup>12</sup> Na schválený Branný zákon musel zareagovať minister národnej obrany. Keďže už Židia nepodliehali brannej povinnosti, nariadil prepustiť dňom 1. júna 1943 všetkých robotníkov – Židov z pracovnej povinnosti v VI. robotnom prápore.<sup>13</sup>

Hoci podľa citovaného nariadenia ministra národnej obrany mali byť všetci Židia prepustení, v ďalšej službe bolo ponechaných 49 robotníkov – Židov, ale už ako civilní zamestnanci vojenskej správy.<sup>14</sup> Týmto Židom vojenská správa zabezpečila ubytovanie oddelene od ostatného mužstva, stravu a mesačnú prémieu 200 Ks.<sup>15</sup> Medzi Židmi, ktorí boli ponechaní ako civilní zamestnanci, bolo aj 20 lekárov a 4 zubní technici, ktorí boli pre fungovanie Pracovného zboru potrební.<sup>16</sup> Títo Židia boli oslobodení od nosenia židovského označenia.<sup>17</sup> Ako civilní zamestnanci zostali títo Židia v službách ministerstva národnej obrany až do 30. októbra 1944, keď boli odovzdaní ministerstvu vnútra z dôvodu nepotrebnosti.<sup>18</sup>

Diskriminačný charakter však VI. robotný prápor nestratil ani po prepustení Židov. Na základe § 38 branného zákona boli do Pracovného zboru preradení všetci Rómovia v činnej vojenskej prezenčnej službe a v činnej vojenskej službe za brannej pohotovosti štátu. Boli premiestnení k Východnej pracovnej skupine s určením pre VI. prápor.<sup>19</sup> Toto nariadenie sa netýkalo tých Rómov, ktorí boli zaradení v poľných jednotkách. U tých sa premiestnenie

<sup>9</sup> Židia vo veku 16 až 60 rokov, ak nekonali práce v zmysle § 38 Branného zákona, boli povinní konať práce, ktoré im prikázalo Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky.

<sup>10</sup> Dôvodová správa k návrhu vládneho návrhu branného zákona Slovenskej republiky, Snem Slovenskej republiky, tlač 714 z roku 1943.

<sup>11</sup> TÖNSMEYER, T. Das Dritte Reich und die Slowakei 1939-1945. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn. Paderborn : Ferdinand Schöningh Verlag, 2003, s. 272. ISBN 3-506-77532-4.

<sup>12</sup> Čiže nie iba tí príslušníci „cigánskej rasy“, čo podľa Vyhlášky Ministerstva vnútra Slovenskej republiky z 18. júna 1940 pochádzali „z nej po oboch rodičoch“ a žili „životom kočovným lebo usadlým síce, avšak sa vyhýbali práci.“ Na druhej strane tí, čo nespádali pod uvedenú vyhlášku, mohli nosiť „árijskú“ uniformu, ak sa správali disciplinovane.

<sup>13</sup> Pozri VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 123, inv. č. 125, č. j. 500 877.

<sup>14</sup> Dôverný rozkaz Veliteľstva Pracovného sboru č. 22, čl. 8 z 28. mája 1943, VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 148.

<sup>15</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 123, inv. č. 125, č. j. 505 721.

<sup>16</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 123, inv. č. 125, č. j. 500 669.

<sup>17</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 123, inv. č. 125, č. j. 501 950.

<sup>18</sup> Dôverný rozkaz Veliteľstva Pracovného sboru národnej obrany č. 43, čl. 112 z 10. novembra 1944, VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 148.

<sup>19</sup> Dôverný rozkaz Veliteľstva Pracovného sboru č. 24, čl. 2 z 18. júna 1943, VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 148.

vykonalo až po návrate z poľa. Nový Branný zákon sa nakoniec premietol aj do zmeny názvu Pracovného zboru. Oficiálny názov a skratka „Pracovný zbor MNO“ sa používali do jari 1943. Generál Čatloš ho svojím rozkazom č. 14 z 2. apríla 1943 pozmenil na „Pracovný zbor NO“.<sup>20</sup>

Ďalšia organizačná zmena a sa odohrala na jeseň 1943. Na základe nariadenia ministra národnej obrany 1. októbra 1943 bol Pracovný zbor reorganizovaný na 6 samostatných práporov, čím boli zrušené veliteľstvá Západnej a Východnej pracovnej skupiny.<sup>21</sup> Zmena nastala aj po formálnej stránke. Zmenilo sa číslovanie jednotlivých práporov. Namiesto rímskych číslíc sa začali používať arabské.<sup>22</sup> Zároveň boli ustanovení noví velitelia pracovných práporov: veliteľom pracovného práporu 1 v Pezinku pplk. PSb. Štefan Schwarz, veliteľom pracovného práporu 2 v Kremnici pplk. PSb. Samuel Engler, veliteľom pracovného práporu 3 v Trnave bol Maximilán Prokscha, veliteľom pracovného práporu 4 v Podolínci mjr. PSb. Karol Kubíček, veliteľom pracovného práporu 5 v Sabinove sa stal mjr. PSb. Aurel Rumann a veliteľom pracovného práporu 6 v Čemernom pplk. pech. Fridrich Werner.<sup>23</sup>

Pracovné prápory sa skladali zo 4 pracovných rôt, ktoré boli samostatnými hospodárskymi stotinami. Zároveň za účelom vymedzenia pôsobnosti a právomoci veliteľov pracovných práporov nad podriadenými jednotkami Pracovného zboru, to znamená pracovnými oddielmi, vojenskými hospodárskymi majetkami a špeciálnymi útvarmi, boli pre pracovné tábory ustanovené oblasťné obvody práporov.<sup>24</sup>

Zmena nastala aj na pozícii správcu Pracovného zboru. Od 20. októbra 1943 plk. pech. L. Bodického z dôvodu prevelenia do Talianska zastupoval pplk. Jozef Kručko.<sup>25</sup>

Dôležitou zmenou bolo i nariadenie ministerstva národnej obrany z 22. októbra 1943, ktoré sa týkalo osôb, ktoré stratili v dôsledku zranenia alebo ochorenia na fronte schopnosť vojenskej prezenčnej služby.<sup>26</sup> V zmysle tohto nariadenia títo branci už z dôvodu zníženej zdravotnej klasifikácie neboli na zostatok prezenčnej služby preradení do Pracovného zboru, ale boli buď preradení na trvalú dovolenku alebo superarbitrovaní.

Reorganizačnými zmenami sa síce podarilo stabilizovať Pracovný zbor navonok, ale nepodarilo sa zabrániť postupnému pomalému rozpadu Pracovného zboru zvnútra. Prejavovalo sa to v zhoršenej morálke dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru. Bolo totiž

<sup>20</sup> Rozkaz MNO – Správa pracovného sboru č. 14 z 2. apríla 1943, čl. 3. VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 148.

<sup>21</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 125, inv. č. 126, č. j. 501 874.

<sup>22</sup> Pracovné prápory sa začali označovať arabskými číslicami v zmysle výnosu Veliteľstva Pracovného zboru. č. 501 918 O reorganizácii Pracovného zboru. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 117, inv. č. 118, č. j. 501 918.

<sup>23</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 125, inv. č. 126, č. j. 502 144.

<sup>24</sup> Pričlenenie jednotlivých jednotiek bolo nasledovné: pracovnému práporu 1 pričlenili pracovný oddiel Šinveg, pracovný oddiel Kuchajda, pracovný oddiel Železná Studienka a nemocnica, dielenská rota Pezinok, Záhradné gazdovstvo Nitra, bývalá 7. rota Karlova Ves a Domov frontových vojakov Nitra. Pracovnému práporu 2 pričlenili pracovný oddiel Lešť, Záhradné gazdovstvo Turčiansky sv. Martin, Vojenský kúpeľný ústav Sliač. Pracovnému práporu 3 pričlenili dielne Trnava, Vojenský kúpeľný ústav Piešťany, Vojenský kúpeľný ústav Trenčianske Teplice, Vojenské hospodárske majetky Horné Motešice a Letecká továreň Trenčianske Biskupice. Pracovnému práporu 4 pričlenili Tatranský vojenský domov Nový Smokovec, Vojenský liečebný ústav pre choroby pľúčne Tatranské Matliare, Kameňolom a poľnohospodárske gazdovstvo Ľubovňa a dielenská rota Spišská Nová Ves. K pracovnému práporu 5 boli pričlenené pracovný oddiel Mokrad, Vojenské hospodárske majetky Podtureň, dychová hudba, vozatajská kolóna č. 1 Mokrad. Pracovnému práporu 6 pričlenili Vojenské hospodárske majetky Zamutov, Vojenské hospodárske majetky Kamenica nad Cirochou a vozatajskú kolónu č. 2 Čemerné. Pozri VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 117, inv. č. 118, č. j. 501 918.

<sup>25</sup> Bodický sa už viac k Pracovnému zboru nevrátil. Kručko, ktorý ho mal pôvodne iba zastupovať počas neprítomnosti, sa konečne dočkal oficiálneho vymenovania za veliteľa zboru 15. augusta 1944 a zostal verný režimu aj počas Povstania.

<sup>26</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 117, inv. č. 118, č. j. 502 411.

známym faktom, ktorý možno zdokumentovať na základe rozkazov, že v Pracovnom zbore sa často vyskytovalo opilstvo, prípadne rozkrádanie materiálu, nástrojov na stavbách, „šmelina“ atď.<sup>27</sup> Demoralizáciu stupňovala zmena situácie na bojiskách druhej svetovej vojny. Ministerstvo národnej obrany sa situáciu pokúsilo riešiť personálnymi čistkami. Vo februári 1944 prepustilo do civilu viacero dôstojníkov a poddôstojníkov Pracovného zboru.<sup>28</sup> Medzi prepustenými boli aj viacerí vojenský gážiisti, u ktorých sa vyskytli disciplinárne priestupky, či už opilstvo alebo rôzne mravné, prípadne iné služobné prehrešky.

Demoralizácia však nebola len u dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru. Čím ďalej sa dostávali na povrch hlásenia o opilstve, samovoľnom vzdávaní sa od útvarov a rôznych neprístojnostiach na verejnosti aj u vojakov prezenčnej pracovnej služby.<sup>29</sup> Aj napriek snahe velenia o nápravu tvrdými trestami pre previnilcov, situácia spela k rozpadu Pracovného zboru zvnútra. O zlej situácii svedčí aj hlásenie mjr. Jozefa Dobrovodského, ktorý sa 30. novembra 1943 stal veliteľom VI. pracovného práporu: „*Pri mojom príchode k prac. práporu som zistil, že prápor nemal organizované roty a jediným administratívnym a kázeňským veliteľom bol veliteľ práporu. Na môj dotaz prečo neboly organizované roty mi bývalý veliteľ odpovedal, že pre tak malý počet mužstva (420) to vraj nestojí za to organizovať roty. Kázeň a disciplína sú na najnižšom možnom stupni, mužstva je navyknuté opúšťať tábor aj v dobe denného zamestnania. V záujme služby a dobrého mena prosím, aby sústredenie mužstva trestaného ťažkými trestami (časť trestaneckej roty), bolo čím prv zrušené, lebo sústredením uvedeného mužstva bola utvorená organizovaná banda, ktorá usporiada zlodejské výpady od okolitých dedín a vykráda ubykácie a sklady v samom tábore. Není možné sa spoľahnúť ani na stráž, ktorá je väčšinou tiež pod vplyvom uvedených trestancov. Taktiež sústredenie cigáňov v Černom, kde je neďaleko ubykácii civilný cigánsky tábor, veľmi zaťažuje kontrolné orgány, keďže je takrečeno nemožné zabrániť, aby cigáni z pracovísk alebo z tábora neodchádzali do civilného tábora, ktorý je semenišťom zlodejov a prechovávačov.*“<sup>30</sup>

Ministerstvo národnej obrany aj napriek negatívnym javom vo vnútri Pracovného zboru malo neustále snahu o posilnenie jeho postavenia. Na základe rozkazu zo dňa 3. februára 1944<sup>31</sup> bolo s účinnosťou od 1. februára 1944 Pracovnému zboru pričlenené stavebné oddelenie ministerstva národnej obrany a po zlúčení s vtedajším technickým a zememeračským úradom Pracovného zboru mal tvoriť Technický úrad Pracovného zboru národnej obrany. Zároveň sa realizovalo aj zlúčenie dovtedajších šiestich práporov do troch. Pracovné prápory 1 a 3 sa zlúčili do pracovného práporu 1 so sídlom v Pezinku, pracovné prápory 2 a 4 sa zlúčili do pracovného práporu 2 so sídlom v Podolínci a pracovný prápor 5 a 6 sa zlúčili do pracovného práporu 3 v Sabinove.<sup>32</sup>

<sup>27</sup> Zhoršená morálka bola v celej slovenskej armáde. V Pracovnom zbore však bol tento problém viditeľnejší. Pracovný zbor od svojho vzniku nemal žiadnych vlastných aktívnych dôstojníkov a poddôstojníkov. Neexistovala ani stavovská skupina dôstojníkov Pracovného zboru. Preto boli k Pracovnému zboru premiestňovaní dôstojníci a poddôstojníci z iných útvarov, ktorí boli z rôznych stavovských skupín vojska. Vojenský gážiisti, ktorí boli k Pracovnému zboru pridelení dočasne i natrvalo, zostávali tak naďalej príslušníkmi svojich zbraní. Mnohokrát to boli vojenský gážiisti, ktorých sa chcel ich materský útvar „zbaviť“, hlavne z disciplinárnych dôvodov. Túto situáciu pozorne sledoval aj sám minister národnej obrany Čatloš: „*K PS (pracovnému zboru - poznámka P.K.) sa dostali aj veliteľia s chorobným zjavom, alkoholizmus, ktorých sa nadriadení chceli zbaviť. Preto boli kde-tu aj nemilé následky.*“

<sup>28</sup> Dôverný rozkaz Pracovného zboru národnej obrany č. 2, čl. 1 zo 14. januára 1944, VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 148.

<sup>29</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 147, inv. č. 151, č. j. 420 623.

<sup>30</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 123, inv. č. 125, č. j. 502 913.

<sup>31</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 118, inv. č. 118, č. j. 506 224.

<sup>32</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 131, inv. č. 136, č. j. 420 125.

Pracovné prápory sa skladali z nasledovných rôť:

1) Pracovný prápor 1

- a) 1. špeciálna rota v Trnave,<sup>33</sup>
- b) 2. pracovná rota v Nitre,<sup>34</sup>
- c) 3. pracovná rota v Bratislave – Karlovej Vsi,
- d) 4. pracovná rota v Bratislave na Kuchajde,<sup>35</sup>
- e) 5. pracovná rota na bratislavskom hrade,
- f) 6. pracovná rota na Železnej studničke.

2) Pracovný prápor 2

- a) 1. špeciálna rota v Podolínci,<sup>36</sup>
- b) 2. pracovná rota v v Starej Ľubovni,
- c) 3. pracovná rota v Kral'ovanoch,
- d) 4. pracovná rota v Podolínci,<sup>37</sup>
- e) pomocná rota v Podolínci.

3) Pracovný prápor 3

- a) 1. špeciálna rota v Sabinove,<sup>38</sup>
- b) 2. pracovná rota na Mokradi,<sup>39</sup>
- c) 3. pracovná rota v Čemernom,
- d) 4. robotná rota v Kamenici nad Cirochou,<sup>40</sup>
- e) 5. pracovná rota v Jamníku,
- f) 6. robotná rota v Sabinove,<sup>41</sup>
- g) pomocná rota v Sabinove.

Okrem pracovných rôť boli pri každom prápore jedna až dve špeciálne rotý, v ktorých mali byť zastúpené všetky remeslá. Špecialistov (remeselníkov, pisárov) bolo možné prideliť mimo rámec vlastnej rotý len so súhlasom veliteľa Pracovného zboru. Zároveň bol určený aj veliteľský personál týchto práporov. Veliteľom pracovného práporu 1 v Pezinku sa stal pplk. PSb. Štefan Schwarz, veliteľom pracovného práporu 2 v Podolínci sa stal pplk. PSb. Samuel Engler a za veliteľa pracovného práporu 3 v Sabinove bol vymenovaný mjr. PSb. Aurel Ruman.<sup>42</sup>

Tieto organizačné zmeny de iure posilnili postavenie Pracovného zboru v organizačnej štruktúre slovenskej armády. Veliteľstvo Pracovného zboru prestalo byť IV. zložkou ministerstva národnej obrany a stalo sa samostatným vyšším veliteľstvom s úplnou veliteľskou právomocou a správnu pôsobnosťou pre jednotky, ústavy a vojenské majetky, ktoré mu priamo podliehajú.

<sup>33</sup> V prípade potreby bolo k tejto rote pridelené mužstvo, záhradníci určené pre záhradné gazdovstvo.

<sup>34</sup> Príčlenení k nemu pracovné oddiely v Bánovciach nad Bebravou a Horných Motešiciach.

<sup>35</sup> Príčlenení k nemu pracovné oddiely Šinvég a Štadión.

<sup>36</sup> Táto rota v sebe zahrňovala aj mužstvo v dielni v Spišskej Novej Vsi a kameňolomoch.

<sup>37</sup> Nazývaná nemecká.

<sup>38</sup> Boli v nej predovšetkým remeselníci.

<sup>39</sup> Pôvodne pracovný oddiel v Liptovskom sv. Petri.

<sup>40</sup> Keďže do tejto rotý boli včlenení Rómovia, nazývala sa robotnou, ostatné rotý boli pracovné.

<sup>41</sup> Aj do tejto rotý boli včlenení Rómovia a tak sa nazývala robotnou.

<sup>42</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 131, inv. č. 136, č. j. 420 125.

V apríli 1944 na základe rozkazu ministra národnej obrany veliteľstvo Pracovného zboru 29. apríla 1944 zriadilo v kaštieli Zamutov „Poľné veliteľstvo Pracovného zboru národnej obrany“. Za veliteľa bol určený mjr. PSb. Aurel Rumann, ktorý zároveň vykonával aj funkciu veliteľa pracovného práporu 3.<sup>43</sup> Zriadenie poľného veliteľstva malo pomôcť pružnejšie pridelovať pracovné sily pre Veliteľstvo opevňovacích prác.<sup>44</sup> Títo pracovníci boli určení na budovanie obranného pásma vo východných Karpatoch s dôrazom na oblasť Duklianskeho a Lupkovského priesmyku. Nemenej dôležitou súčasťou bolo plynulé organizovanie železničných transportov prevážajúcich pracovné roty do poľa či už k jednotkám Východoslovenskej poľnej armády alebo k divíziám v zahraničí. Poľné veliteľstvo bolo v lete 1944 premiestnené do Čemerného, kde vyvíjalo činnosť pod krycím názvom „Brydlica“. Podľa údajov z 30. mája 1944 mal Pracovný zbor 7 042 osôb, Rómov bolo 413.<sup>45</sup>

Koncom mája 1944 ministerstvo národnej obrany v zmysle § 20 Branného zákona nariadilo, aby do Pracovného zboru boli odvelení všetci branci vojenskej služby, ktorí sú príslušníkmi rôznych náboženských siekt.<sup>46</sup> K 15. júnu 1944 bol určený posledný nástupný termín brancov do Pracovného zboru.<sup>47</sup> V tomto období sa výrazne prejavil nedostatok dôstojníckeho a poddôstojníckeho personálu v Pracovnom zbore. To spôsobilo, že rota mala až 350 mužov.<sup>48</sup> Rovnako bol obrovský problém s ubytovacími kapacitami pre mužstvo. Riešením bolo, že na ubytovanie mužstva mali byť použité všetky dostupné miestnosti v kasárňach, aj tie, ktoré úplne nezodpovedali štandardu. Dovedna bolo prezentovaných 2 513 brancov, z toho 261 Rómov.<sup>49</sup>

O neutešenej situácii v rámci celej slovenskej armády svedčilo nariadenie, aby s účinnosťou od 6. júna 1944 sa začal bezodkladne výcvik všetkého mužstva Pracovného zboru v pešom poradovom a bojovom výcviku so zbraňou.<sup>50</sup> Do výcviku so zbraňou neboli zaradení Rómovia. Týmto krokom nastala čiastočne ideová zmena v ponímaní Pracovného zboru.

Výcvik príslušníkov Pracovného zboru súvisel s pokynom ministerstva národnej obrany, aby Pracovný zbor dal po 3. júli 1944 k dispozícii pre Technický zbor do poľa asi 1 400 mužov starších ročníkov vrátane Rómov.<sup>51</sup> O zlej situácii v slovenskej armáde svedčí aj to, že zastupujúci veliteľ Pracovného zboru pplk. PSb. Ing. Jozef Kručko mal v mierových zásobách výstroj sotva pre pätinu mužstva.

V súlade s predchádzajúcimi reorganizačnými zmenami v Pracovnom zbore bola dňom 1. júla 1944 pri veliteľstve Pracovného zboru v Pezinku zriadená školná rota.<sup>52</sup> Dôvodom vzniku školnej roty bolo spojiť všetkých frekventantov škôl a kurzov Pracovného zboru pod jedno velenie. Toto riešenie malo svoju logiku. Koordinácia jednotlivých kurzov bola potrebná z dôvodu účelnejšieho a hospodárnejšieho využitia príslušníkov Pracovného zboru.

<sup>43</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 131, inv. č. 136, č. j. 421 220.

<sup>44</sup> Veliteľstvo opevňovacích prác bolo zriadené 26. januára 1944 so sídlom v Prešove. Jeho úlohou bolo zabezpečiť opevňovanie časti Karpát na severovýchodných hraniciach Slovenska v súvislosti s postupom Červenej armády na východnom fronte. Pozri BAKA, I. F. Čatloš a slovenská armáda na frontoch druhej svetovej vojny v rokoch 1943 – 1944. In BAKA, I. – CSÉFALVAY, F. – KRÁLČÁK, P. *Ferdinand Čatloš – vojak a politik (1895-1942)*. Bratislava : Pro Militaria Historica, 2011. s. 193-195. ISBN 978-80-970768-0-1.

<sup>45</sup> CSÉFALVAY, F. a kol. *Vojenské dejiny Slovenska – V. zväzok (1939 – 1945)*. Bratislava : Magnet Press Slovakia 2008, s. 150. ISBN 978-80-89169-16-0.

<sup>46</sup> VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, fondové oddelenie spisy dôverné, šk. 436, inv. č. 236, č. j. 13 5/3.

<sup>47</sup> Stalo sa tak 56. vyhláškou Ministerstva národnej obrany zo dňa 26. mája 1944. Slovenský zákonník, roč. 1944, zák. č. 30 z roku 1943, ods. 4, § 14, čiastka 16 zo dňa 6. júna 1944.

<sup>48</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 132, inv. č. 136, č. j. 421 692.

<sup>49</sup> VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, fondové oddelenie spisy dôverné, šk. 26, inv. č. 102, č. j. 71 231.

<sup>50</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 132, inv. č. 136, č. j. 521 801.

<sup>51</sup> VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, fondové oddelenie spisy tajné, šk. 26, inv. č. 102, č. j. 71 053.

<sup>52</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 132, inv. č. 136, č. j. 422 214.

Školná rota podliehala priamo správcovi Pracovného zboru.

Aj pracovná činnosť v roku 1944 bola determinovaná celkovou politickou situáciou na Slovensku vyplývajúcou zo situácie na bojiskách. Pracovníci naďalej vykonávali rôzne práce pre vojenské útvary tak ako v predchádzajúcich rokoch, zmena ale nastala vo verejných prácach. Vzhľadom na situáciu sa nere realizovali stavby väčšieho charakteru, a tak i tvorníci boli prideľovaní na rôzne krátkodobé práce u súkromníkov.<sup>53</sup> Najdôležitejšou pracovnou činnosťou bolo budovanie opevnení na východnom Slovensku. Po vytvorení Veliteľstva opevňovacích prác a Poľného veliteľstva Pracovného zboru bola väčšina jeho príslušníkov presunutá na severovýchod Slovenska. Za významnejšie práce možno označiť stavbu cesty od Demänovskej jaskyne po Vrbické Pleso. Objednávateľom stavby bol Klub slovenských turistov a lyžiarov v Liptovskom Mikuláši, ktorý najprv vybuodoval turistický chodník k plesu a teraz plánoval vybudovanie cesty pre autodopravu v celkovej dĺžke 4 550 m. Na túto stavbu mal lyžiarsky klub k dispozícii len 300 000 Ks, čo nepostačovalo na dokončenie stavby. Preto sa obrátili na ministerstvo národnej obrany, aby uvedenú cestu spolufinancovalo vzhľadom na to, že minister národnej obrany Čatloš sa pohrával s myšlienkou vybudovať v tejto oblasti vojenský výcvikový tábor.<sup>54</sup>

V júni 1944 sa príslušníci Pracovného zboru podieľali na záchranných a upratovacích prácach vo firme Apollo po leteckom bombardovaní Bratislavy. Na základe rozkazu ministra národnej obrany sa malo na týchto prácach zúčastniť 600 tvorníkov Pracovného zboru.<sup>55</sup> V zmysle tohto rozkazu boli postavené upratovacie oddiely 1 až 6 pri 4. pracovnej rote pracovného práporu 1 v Bratislave.<sup>56</sup> Za veliteľa upratovacích oddielov bol menovaný stot. PSb. Lehocký.<sup>57</sup> V rozkaze bolo výslovne uvedené, že do upratovacích oddielov nemali byť prideľovaní remeselníci, pisári a Rómovia. Postavenie upratovacích oddielov prebehlo veľmi rýchlo, a v priebehu jedného dňa bola väčšina sústredená na Kuchajde, a začalo sa s prácami. Mužstvo bolo vybavené z jednej tretiny krompáčmi, a dve tretiny mali lopaty. Ubytovaní mali byť vzhľadom na ročné obdobie v stanoch.<sup>58</sup> Na odstraňovaní nevybuchnutých bômb bolo do stavu 4. pracovnej roty pracovného práporu 1. dňom 29. septembra 1944 pridelených 29 Židov.<sup>59</sup> Pracovná rota Židom zabezpečila iba ubytovanie a stravu, na odev a obuv nemali nárok.<sup>60</sup>

V roku 1944 možno v pracovnom nasadení Pracovného zboru sledovať jednu významnú zmenu. Kým v predchádzajúcich rokoch bola pracovná činnosť jeho príslušníkov veľmi rozmanitá a Pracovný zbor nestačil kapacitne plniť všetky objednávky a požiadavky na

<sup>53</sup> Veľakrát to boli práce špedičného charakteru. Pozri VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 140, inv. č. 141, č. j. 420 367.

<sup>54</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 139, inv. č. 140, č. j. 420 972.

<sup>55</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 141, inv. č. 144, č. j. 420 745.

<sup>56</sup> Do upratovacích oddielov mali dodať mužstvo: pracovná rota 3 v Karlovej Vsi 20 mužov, pracovný oddiel pri Vojenskej nemocnici 1 v Bratislave 14 mužov, pracovná rota 5 v Zemianskych Kostofanoch 120 mužov, pracovný prápor 1 v Modre 15 mužov, pracovný prápor 2 na Smrekovici 30 mužov, Vojenský hospodársky majetok Podtureň 30 mužov, pracovný oddiel 2 v Starej Ľubovni 20 mužov, 2. rota pracovného práporu 1 v Nitre 20 mužov, 6. pracovná rota na Železnej Studienke 110 mužov, 4. pracovná rota na Kuchajde 60 mužov a 1. rota pracovného práporu 1 v Trnave mala dodať 160 mužov.

<sup>57</sup> Za veliteľov jednotlivých upratovacích oddielov boli menovaní: 1. upratovací oddiel napor. v zál. Hammer, 2. upratovací oddiel npor. v zál. Závodný, 3. upratovací oddiel doz. ašp. Ing. Kuka, 4. upratovací oddiel dôst. zást. Rehák, 5. upratovací oddiel dôst. zást. ašp. Kriak a za veliteľa 6. upratovacieho oddielu bol menovaný rtk. rtm. PSb. Oravec.

<sup>58</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 141, inv. č. 144, č. j. 420 745.

<sup>59</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 141, inv. č. 143, č. j. 416 313.

<sup>60</sup> Dôverný rozkaz Veliteľstva Pracovného zboru národnej obrany č. 48, čl. 157 zo 14. decembra 1944, VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 148.



pridelenie pracovníkov, tak v polovici roka 1944 možno sledovať pravý opak. Podľa hlásenia poľného veliteľa Pracovného zboru mjr. PSb. Aurela Rumana dal 11. rotu Rómov a 12. rotu „áriajcov“ k dispozícii Armádnemu veliteľstvu v Prešove<sup>61</sup> z dôvodu, že pre nich nemal „dostatočné ubytovanie a ich pracovná sila bola nevyužitá“.<sup>62</sup> Armáadne veliteľstvo tento krok len privítalo, lebo trpelo nedostatkom personálu. Na základe rozhodnutia zástupcu veliteľa Armádného veliteľstva plk. gšt. Rudolfa Pilfouska bola 11. rota daná k dispozícii 2. divízii na úpravu cesty v pohraničí, 12. rota bola daná k dispozícii 1. divízii. Okrem toho bola 10. rota uvoľnená na stavbu cesty v úseku Jablň – Vyšné a Zbojné – Výrava.

Na začiatku leta 1944 silnel tlak domáceho odboja. Veliteľstvo Pracovného zboru vydalo viacero nariadení o zostrenej kontrole civilných osôb pri vstupe do ubytovacích a kasárenských priestorov.<sup>63</sup> V auguste sa zostrili režimové opatrenia v Pracovnom zbore. Dôvodom mali byť prípady prepádov a následného odzbrojenia jednotiek vojska. V bezpečnostných opatreniach sa uvádzalo: „*Na cvičeniach všetkého druhu, na prácach mimo kasáren musí mať veliteľ či už cvičiacej alebo pracovnej jednotky organizovanú primeranú pohotovostnú jednotku v svojej blízkosti, ktorá je vyzbrojená potrebnou dávkou ostrého streliva, že môže proti záškodníkom okamžite zakročiť, prekvapiť a zničiť. V kasárňach vo dne i v noci musí byť stráž a hotovosť stále pripravená na okamžitú obranu vojenských objektov. Pušku so strelivom musí mať každý vojak vo vojenských objektoch a pracoviskách nielen počas zamestnania ale i po zamestnaní na dosah ruky.*“<sup>64</sup>

Tieto opatrenia už nariadil nový veliteľ Pracovného zboru. Dňom 15. augusta 1944 sa veliteľom stal pplk. PSb. Ing. J. Kručko.<sup>65</sup> Dovtedajší veliteľ plk. L. Bodický bol vymenovaný za veliteľa Divíziej oblasti 2 v Liptovskom Svätom Mikuláši.

Zo spomienok samotného Ing. Kručka však vyplýva, že veliteľom bol minimálne od 1. augusta 1944. Zároveň nám podáva význam augustových udalostí pre Pracovný zbor zo svojho pohľadu: „Ako veliteľ PS 1. augustom 1944 dostal som 4-týždňovú dovolenku. So svojou rodinou som bol v Ružbachoch až do konca augusta. 27. augusta som sa vrátil do Bratislavy, aby som 28. augusta nastúpil do svojho úradu. Na stole v mojej kancelárii ma už čakal služobný list asi tohto znenia: PS sa vyníma z priamej právomoci MNO a podriaďuje sa veliteľovi Brannej výchovy v B. Bystrici. Hlásate sa 28. augusta 1944 u jeho veliteľa plk. gšt. Kanáka. Vaše veliteľstvo však ostáva i naďalej v Bratislave.“<sup>66</sup> Plukovníka Viliama Kanáka však 29. augusta 1944 v podvečerných hodinách zatkli banskobystriční povstalci.

Vypuknutie Slovenského národného povstania znamenalo pre celú slovenskú armádu tvrdú ranu. Dôsledkom sa nevyhol ani Pracovný zbor. Dňa 5. septembra 1944 Ferdinanda Čatloša na poste ministra národnej obrany vystriedal Štefan Haššík. Organizácia Pracovného

<sup>61</sup> Armáadne veliteľstvo bolo vyššie veliteľstvo s úplnou veliteľskou, správnu, oblastnou pôsobnosťou pre šarišsko-zemplínsku župu.

<sup>62</sup> VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, fondové oddelenie spisy tajné, šk. 25, inv. č. 92, č. j. 71 130.

<sup>63</sup> V rozkaze sa doslova uvádzalo: „*Upozorňujem podriadené jednotky, že zákaz vpúšťať civilné osoby do voj. objektov bez sprievodu vojenských osôb vzťahuje sa aj na civilné bezpečnostné orgány (polícia), a to aj v takých prípadoch, ak sa tieto preukážu úradným preukazom alebo odznakom, nech je účel ich vstupu do objektov akýkoľvek. Ak je povaha veci taká, že bezpodmienečne vyžaduje, aby boli civ. bezpečnostné orgány do vojen. objektu vpustené, môže sa to stať len v prítomnosti dôstojníka, ktorého určí príslušné posádkové veliteľstvo po predbežnom zistení totožnosti civ. bezpečnostného orgána a účelu, pre ktorý tento žiada byť do voj. objektu vpustený.*“ Dôverný rozkaz Pracovného sboru národnej obrany č. 27, čl. 5 zo 7. júla 1944, VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 148.

<sup>64</sup> Dôverný rozkaz Veliteľstva Pracovného sboru národnej obrany č. 33, čl. 51 z 18. augusta 1944, VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 148.

<sup>65</sup> Dôverný rozkaz Veliteľstva Pracovného sboru národnej obrany č. 30, čl. 19 z 28. júla 1944, VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 148.

<sup>66</sup> VHA Bratislava, f. Gen. Ferdinand Michal Čatloš 1914 – 1971, šk. 5, Spomienkový životopis Ing. J. Kručka.

zboru stála doslova na hlinených nohách po tom, čo sa v septembri 1944 väčšina mužstva a časť dôstojníkov Pracovného zboru pridala na stranu povstalcov, alebo ich ako nespoľahlivých Nemci internovali spolu s odzbrojenými vojakmi Východoslovenskej armády.<sup>67</sup> Ich konanie však nemožno jednoznačne vysvetľovať, že by väčšina bola antifašisticky orientovaná a ich pridanie sa na stranu Povstania bolo ich vlastným rozhodnutím. Pozadie ich konania treba hľadať v dislokácii pracovných práporov. Väčšina z nich, okrem pracovného práporu 1, bola v tom čase dislokovaná na povstaleckom území, resp. na východnom Slovensku, a tak sa akosi prirodzene stali súčasťou povstaleckých jednotiek. Tým, samozrejme, nemožno tvrdiť, že by bojovali v povstaní z donútenia, ale je otázkou, či by sa tak rozhodli aj v prípade, že by sa ich pracovný prápor nachádzal v čase vypuknutia Slovenského národného povstania na západe krajiny, mimo povstaleckého územia.

V prvých dňoch septembra 1944 zostal pod kontrolou ministerstva národnej obrany len zlomok z pôvodnej armády. Išlo predovšetkým o príslušníkov z posádok na západnom Slovensku, ktoré sa nepripojili k Povstaniu.<sup>68</sup> V prípade Pracovného zboru zostalo ministerstvu národnej obrany k dispozícii iba 605 príslušníkov, ktorí pochádzali z príslušníkov pracovného práporu 1, pomocnej roty a pionierskej roty 11 a 16 z celkového počtu 10 301 príslušníkov Pracovného zboru.<sup>69</sup>

Na troskách pôvodnej armády bol v priebehu septembra 1944 postavený 1. peší pluk Domobrany pod velením mjr. Šmigovského. V októbri 1944 bol sformovaný 2. peší pluk Domobrany. Jadro novej brannej moci tvorilo 6 965 vojakov a dôstojníkov, ktorí sa nepripojili k Povstaniu, 1 000 príslušníkov šiestich oddielov Slovenskej pracovnej služby a už spomínaných 605 príslušníkov Pracovného zboru. Do počtu 9 000 ho doplnili najmladšie odvodové ročníky 1942, 1943 a 1944 vojakov základnej služby, prvé ročníky zálohy a vyše 1 000 dobrovoľníkov. Celkový stav armády k 30. októbru dosahoval 16 676 mužov, z toho bolo 10 242 na Slovensku.<sup>70</sup>

Do konca januára 1945 sa zloženie slovenskej armády vykryštalizovalo do základnej organizačnej štruktúry Domobrany, Protiletadlový delostrelecký pluk, Letecký pluk, Civilná protiletacká ochrana, Technický zbor a Pracovný zbor národnej obrany. Dislokácia jednotiek zahŕňala trojuholník Bratislava – Nitra – Trenčín a oblasť Považia po Žilinu. Po mobilizácii ročníkov 1935 až 1944, nariadenej 12. januára 1945, vzrástol početný stav armády na 41 533 mužov, z toho 29 139 na území Slovenska a 12 394 v zahraničí.<sup>71</sup>

Postavenie Pracovného zboru v rámci novej „Haššíkovej armády“ sa výrazne zmenilo. Nový minister obrany Haššík nejavil o Pracovný zbor taký záujem, ako jeho predchodca. Správca Pracovného zboru pplk. PSb. Kručko vo svojich pamätiach uvádza, že počas úradovania ministra Čatloša musel takmer denne podávať podrobný referát o stave Pracovného zboru osobne a priamo ministrovi.<sup>72</sup> Pre Haššíka bol Pracovný zbor skôr príťažou a i preto nemal záujem o znovuvybudovanie Pracovného zboru v tých intenciách, ako tomu bolo pred vypuknutím Povstania. Aj preto neriešil, že na základe rozkazu nemeckého veliteľa na

<sup>67</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 144, inv. č. 145, č. j. 421 281.

<sup>68</sup> Išlo o posádky Bratislava, Nitra, Topoľčany, Piešťany, Sereď, Nové Mesto nad Váhom, Trenčín.

<sup>69</sup> Pred vypuknutím povstania disponoval pracovný prápor 1 v Pezinku 3 129 príslušníkmi, pracovný prápor 2 v Podolínci 3 270 príslušníkmi a pracovný prápor 3 v Trnave 3 902. KORČEK, J. Vojensky organizované pracovné formácie v pôsobnosti MNO a MV Slovenskej republiky 1942-1945. In *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939-1945. VI. robotný prápor*. Bratislava : ZING Print, 1996, s. 63.

<sup>70</sup> CSÉFALVAY, F. a kol. Vojenské dejiny Slovenska – V. zväzok (1939 – 1945). Bratislava : Magnet Press Slovakia 2008, s. 211-212. ISBN 978-80-89169-16-0.

<sup>71</sup> KORČEK, J. *Slovenská republika 1943-1945. K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu*. Bratislava : MO SR, 1999, s. 161. ISBN 80-88842-22-0.

<sup>72</sup> VHA Bratislava, f. Generál Čatloš, šk. 5, Spomienkový životopis Ing. J. Kručka.

Slovensku, z dôvodu uvoľnenia kasární v Pezinku pre potreby nemeckej brannej moci, bolo premiestnené veliteľstvo Pracovného zboru do Svätoplukových kasární v Bratislave a pracovný prápor 1 bol umiestnený na Kuchajde.<sup>73</sup>

Už po začlenení veliteľstva Pracovného zboru do štruktúry tzv. Haššíkovej armády začalo byť ministerstvo národnej obrany zahľtené požiadavkami na výstavbu opevnení a rôznych žienijných zariadení proti útočiacej Červenej armáde. Ich plnenie súrili dôstojníci štábu generála Höfleho a pracovníci Ludinovo veľvyslanectva. Veliteľstvo Pracovného zboru bolo poverené zostavením pionierskych stavebných rôt. Ku dňu 20. októbra 1944 ich podľa hlásenia veliteľa Pracovného zboru pplk. PSb. Ing. Jozefa Kručka bolo postavených trinásť, číslovaných od 11 do 23.<sup>74</sup> Boli to: pionierska rota 11 v Bratislave, pionierska rota 12 v Trnave, pionierska rota 13 v Trenčíne, pionierska rota 14 v Novom Meste nad Váhom, pionierska rota 15 v Žiline, pionierska rota 16 v Bratislave, pionierska rota 17 v Piešťanoch, pionierska rota 18 v Trenčianskej Teplej, pionierska rota 19 v Dubnici, pionierska rota 20 v Považskej Bystrici, pionierska rota 21 v Nitre, pionierska rota 22 v Topoľčanoch a pionierska rota 23 v Seredi. Vzhľadom na ich požiadavky z nemeckej strany ich počet neustále rástol. K 20. decembru 1944 ich pod velením Pracovného zboru bolo v jedenástich posádkach spolu 25 pionierskych rôt.<sup>75</sup> Každá z týchto pionierskych rôt mala cca 300 mužov.

Od novembra 1944 ministerstvo národnej obrany zriaďovalo pionierske stavebné skupiny I. až IX.<sup>76</sup> V rámci týchto deviatich pionierskych stavebných skupín bolo vytvorených spolu 27 rôt:

- Pionierska stavebná skupina I. v posádke Bratislava; vznikli 3 roty s číslami 61, 62 a 63,
- Pionierska stavebná skupina II. v posádke Trnava; 2 roty s číslami 64 a 65,
- Pionierska stavebná skupina III. v posádke Trenčín; 3 roty s číslami 66, 67 a 68,
- Pionierska stavebná skupina IV. v posádke Piešťany; 1 rota s číslom 69 a v posádke Nové Mesto nad Váhom; 3 roty s číslami 70, 71 a 72,
- Pionierska stavebná skupina V. v posádke Žilina; 3 roty s číslami 73, 74 a 75,
- Pionierska stavebná skupina VI. v posádke Turčiansky sv. Martin 3 roty s číslami 76, 77 a 78,
- Pionierska stavebná skupina VII. v posádke Hlohovec 1 rota s číslom 79, v posádke Nitra 1 rota s číslom 80 a v posádke Topoľčany 2 roty s číslami 81 a 82,
- Pionierska stavebná skupina VIII. v posádke Ružomberok 2 roty s číslami 83 a 84,
- Pionierska stavebná skupina IX. v posádke Liptovský sv. Mikuláš 3 roty s číslami 85, 86 a 87.

Pionierske stavebné skupiny tvorili predovšetkým zajatí slovenskí vojaci, ktorých na začiatku novembra 1944 Nemci prepustili s podmienkou, že vstúpia do samostatných pionierskych stavebných rôt. Dňom 15. decembra 1944 bol pplk. pion. Jozef Sedlický ustanovený za veliteľa všetkých stavebných pionierskych rôt na Slovensku.<sup>77</sup> Ako veliteľ stavebných pionierskych rôt mal síce disciplinárnu právomoc veliteľa pluku, ale v zmysle rozkazu musel svoju funkciu vykonávať podľa pokynov veliteľa Pracovného zboru pplk. Jozefa Kručka.

<sup>73</sup> Dôverný rozkaz Veliteľstva Pracovného zboru národnej obrany č. 37, čl. 73 z 29. septembra 1944, VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 148.

<sup>74</sup> VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, fondové oddelenie spisy dôverné, šk. 454, inv. č. 280, č. j. 38 1/10.

<sup>75</sup> VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, fondové oddelenie spisy dôverné, šk. 454, inv. č. 280, č. j. 38 1/10 2.

<sup>76</sup> Tamže., č. j. 38 1/10 7.

<sup>77</sup> VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 143, inv. č. 144, č. j. 423 473.

Aj toto je dôkaz absolútneho chaosu v slovenskej armáde. Bol tu stále existujúci Pracovný zbor a zároveň sa vytvorili samostatné pionierske stavebné roty, ktoré okrem mobilizovaných záložníkov tvorili aj navráťivší sa zajatci z Nemecka, príslušníci bývalej Východoslovenskej armády, medzi ktorými však bola aj značná časť príslušníkov Pracovného zboru. Obe zložky sa riadili pokynmi veliteľa Pracovného zboru. Názvy „pioniersky“ a „pracovný“ sa potom akosi prirodzene nijak dôsledne nerozlišovali a v praxi sa bežne zamieňali pri označovaní tej istej stavebnej skupiny, práporu či roty.

Vypuknutie Slovenského národného povstania znamenalo, prirodzene, aj zmenu pracovnej náplne príslušníkov Pracovného zboru. Z pôvodného Pracovného zboru bol k dispozícii už len pracovný prápor 1. Nižšie jednotky pracovného práporu 1, rozmiestnené prevažne v Bratislave a v blízkom okolí, plnili aj čiastočne pracovné, ale hlavne čoraz častejšie strážne úlohy. Od októbra 1944 pracovný prápor 1 slúžil pod velením stot. Štefana Cvacha ako sústredovací útvar pre horko-tažko zmobilizovaných ľudí, ktorými ľudáci podľa inštrukcií nemeckých vojenských a policajno-bezpečnostných orgánov dopĺňovali najrôznejšie vojenské formácie s veľkými ťažkosťami budovanej slovenskej brannej moci.<sup>78</sup>

Vplyvom rozkladu celej slovenskej armády nastal faktický zánik pracovných práporov. Prispelo k tomu najmä vytváranie pionierskych stavebných rôt, kde prevažnú časť mužstva a veliteľského zboru tvorili príslušníci Pracovného zboru z práporov v Pezinku, Podolínci a v Trnave. Druhou príčinou bolo to, že nemecké vojská v septembri až novembri 1944 hromadne brali pracovným oddielom a rotám nielen výzbroj, ale i všetok využiteľný výstroj a cennejší materiál až do tej miery, že mnohé museli byť rozpustené aj na územiach, ktoré vôbec neprišli do styku s povstalcami. Celkový rozpad sa zintenzívňoval rýchlosťou, s akou postupovala Červená armáda. Do polovice februára 1945 vzniklo 85 samostatných pionierskych stavebných rôt. Pôsobilo v nich 21 250 až 25 500 osôb.<sup>79</sup> Na jednu rotu pripadalo 180 až 500 mužov.

V decembri 1944 sa udiala významná organizačná zmena, ktorá sa stala predzvesťou zániku Pracovného zboru. Na báze pionierskych stavebných jednotiek a útvarov, ktoré sa vytvárali v rámci Pracovného zboru, vznikol Technický zbor, ktorého veliteľom sa 1. januára 1945 stal plk. gšt. Štefan Tatarko.<sup>80</sup> Následne boli dňom 20. januára 1945 stavebné pionierske roty 11 až 30 a 32 vyňaté spod právomoci Pracovného zboru a boli podriadené Technickému zboru.<sup>81</sup> Preradenie samostatných pionierskych jednotiek a útvarov pod Technický zbor možno považovať za faktický zánik Pracovného zboru. Tým, že Technický zbor prebral pracovnú náplň a zároveň aj hlavné poslanie Pracovného zboru, zanikol dôvod ďalšej existencie Pracovného zboru ako samostatného vyššieho veliteľstva armády. Manévrovací priestor jeho existencie sa ešte zmenšil, keď 31. októbra 1944 minister národnej obrany Štefan Hašík vyhlásil všeobecnú pracovnú povinnosť dospelého obyvateľstva na opevňovacích prácach. Umelo však bol Pracovný zbor „udržiavaný pri živote“ a jeho hlavným poslaním zostalo zabezpečovanie nasadzovania civilného obyvateľstva na výstavbu obranných zariadení pre nemeckú armádu, ale reálne už túto činnosť nevykonával.

<sup>78</sup> KORČEK, J. Vojensky organizované pracovné formácie v pôsobnosti MNO a MV Slovenskej republiky 1942-1945. In *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939-1945. VI. robotný prápor*. Bratislava : ZING Print, 1996. s. 63. ISBN 80-967629-0-7..

<sup>79</sup> CSÉFALVAY, F. a kol. *Vojenské dejiny Slovenska – V. zväzok (1939 – 1945)*. Bratislava : Magnet Press Slovakia 2008, s. 217. ISBN 978-80-89169-16-0.

<sup>80</sup> HLAVIENKA, L. – JIRÁSEK, Z. 2011. Pracovní útvary Slovenské armády na území Slovenského štátu od vypuknutí SNP do konce roku 1944. In *Acta historica Neosoliensia*, 2011, č. 14, s. 120. ISSN 1136-9148.

<sup>81</sup> Dôverný rozkaz Veliteľstva Pracovného sboru národnej obrany č. 3 z 20. januára 1945, čl. 34. VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 148.

Posledný zachovaný datovaný rozkaz Pracovného zboru pochádza z 24. marca 1945, podpísaný jeho veliteľom pplk. PSb. Ing. Jozefom Kručkom. Na základe rozkazu bol pplk. stav. PSb. Ing. Jozef Kručko preložený zo stavovskej skupiny dôstojníkov Pracovného zboru do skupiny dôstojníkov pechoty dňom 15. marca 1945.<sup>82</sup>

Na základe tohto rozkazu môžeme dedukovať, že organizačne a personálne zdecimovaný Pracovný zbor sa tak pravdepodobne stal organizačnou súčasťou Technického zboru niekedy v období od januára do marca 1945. Hoci k potvrdeniu tohto faktu sa nezachoval relevantný archívny dokument, nasvedčuje tomu fakt, že v organizácii Ministerstva národnej obrany, ktorá nadobudla účinnosť 15. marca 1945, sa už zložka „Veliteľstvo Pracovného zboru národnej obrany“ neobjavila.

Pracovný zbor zanikol rovnakým spôsobom ako vznikol. Vznikol na politickú objednávku a armádni predstavitelia chceli vypočúť hlasy o „bezvýnimochom“ narukovaní všetkých dospelých občanov štátu mužského pohlavia. V momente, keď už nebolo v prostredí armády potrebné túto otázku riešiť, tak zanikol takmer bez povšimnutia.

---

<sup>82</sup> Dôverný rozkaz Veliteľstva Pracovného zboru národnej obrany č. 11 z 24. marca 1945, čl. 79. VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 148.